

travel

SIMPLY CLEVER

Češi vynalezli:
kostku cukru,
patentku, verzatilku,
ruchadlo, silon...

Str. 56

Česká stopa

Speciální číslo věnované
nejkrásnější
a nejinspirativnější
zemi na planetě a jejím
rodákům, kteří
udělali díru
do světa

&

GENETICKÝ GULÁŠ

Co jsme zač, odkud jsme přišli a kdo
všechno v nás zanechal svoji DNA?

INDIÁNKY Z MORAVY

Víte, že první kovbojky na světě
napsal kněz z Popic u Znojma?

—

KOŘENY KNEDLÍKU

Češi dali světu jedno jediné
originální jídlo! Povidlové knedlíky.

&

Ledový muž z Teplic

Stačilo málo a na lyže jsme mohli místo
do Krkonoš jezdit za severní polární
kruh. Zemi Františka Josefa totiž objevil
severočeský rodák Julius von Payer.

➔ SOUL ➔ SOOS ➔ NERATOV ➔ HABÁNI ➔ PUKY Z ČECH ➔

Toto není R.U.R., ale
ŠKODA 440 Spartak.
Kromě slova robot
čeština obdařila světové
jazyky i slovy pistole,
houfnice, absurdistán aj.

Tak
trochu
jiný
Cimrman

Pod pojmem „česká stopa“ si představujeme velikány, jejichž jméno rezonuje u nás i ve světě až do dnešních dnů. Je ale daleko víc takových, kteří byli stejně pracovití a vynalézaví, jen jejich stopy postupem doby zaval čas. Jedním z nich je i František Formánek z České Třebové.

TEXT **RADEK KOVANDA** FOTO **MĚSTSKÉ MUZEUM ČESKÁ TŘEBOVÁ**

František Formánek – vynálezce, aviatik, sochař, štukatér, medailér, léčitel, spiritista, cyklista, literát, turista, cestovatel, voják, učitel, konstruktér, propagátor letectví, divadelník, malíř, grafik, živnostník, dekoratér, betlémář, milovník psů a SVOBODNÝ MLÁDENEC.

Jedináček z chudé tkalcovské rodiny, jehož rodnou chalupu s číslem popisným 294 si dnes můžeme už jen představovat. Stála kdesi v místech, kudy prochází ulice Dr. Edvarda Beneše pod kopcem Skalka v České Třebové. Ale jeho dílo přetrvalo v hmatatelné fyzické podobě, na fasádách významných budov v jeho rodišti i jiných městech včetně Prahy, ve formě uměleckých předmětů a konstruktérských návrhů. Svůj život vrchovatě naplnil užitečnou a různorodou prací; v současnosti se ale o ní obecně ví jen velmi málo.

Už jako malý kluk byl tvořivý a šikovný. Bylo mu deset, když si zkusil (úspěšně) zkonstruovat housle. Rád a zručně kreslil, proto mu učitel z obecné školy doporučil zkusit přijímačky na pražskou UMPRUM. Ty sice napoprvé v roce 1902 neudělal a šel se místo toho učit štukatérem, ale o tři roky později už je žákem Stanislava Suchardy. Studium si platí sám, mimo školu pracuje jako fásadní dekoratér a návrhář keramiky. Rád cestuje, byť mu na to nezbyvá ani moc peněz, ani času. Se svým chorvatským spolužákem tráví letní prázdniny roku 1908 na různých místech jadranského pobřeží, o pět let později cestuje po Německu a na svou největší výpravu se vydává v roce 1937. Navštíví při ní Londýn, Paříž, Marseille a Tunis.

Do Velké (první světové) války odchází s 98. pěším plukem z Vysokého Mýta a naštěstí ji kvůli skutečným (i snad lehce předstíraným) neduhům přechkává ve zdraví v zázemí vojenských nemocnic. Ale jen tak tu nezhálí, nýbrž umělecky ztvárňuje podobizny lékařů i celých jejich rodin, k jejich velké potěše. Sbohem armádě ovšem nedává ani po skončení války – jako příslušník československého vojska dosahuje důstojnické hodnosti nadporučíka pěchoty (v záloze), propuštěn z armády je kvůli věku až o svých šedesátých narozeninách v roce 1948. Ale to poněkud předbíháme. Po první světové válce se vrací za nemocnými rodiči, věnuje se své štukatérské živnosti a ve 20. letech studuje sochařství na AVU v ateliéru Jana Štursy. Umírá mu otec a posléze i matka a František ve svém rodném domě osiří. Rodinný život mu však bohatě vynahrazují společenské kontakty, osobní i ty zprostředkované korespondencí. A věnuje se hlavně své umělecké práci a koníčkům. Uchvátila ho cyklistika, třebaže se při ní několikrát ošklivě zranil. Vyrábí sošky, ozdobné předměty, pamětní plakety a mince, plastiky na fasádách domů v mnoha českých a moravských městech. Na několika školách v České Třebové učí kreslení a deskriptivní geometrii. A věnuje se i další činnosti, s níž započal již za studií v Praze, totiž návrhům a konstrukci létajících →

1 Expozice českotřebovského rodáka v místním Městském muzeu. **2** Plastika „Žena s ošátkou“ (pálená hlína, cca polovina 20. století). **3** Jeden z jeho konstrukčních modelů létajících strojů v expozici Do České Třebové letadlem (jsou zde i expozice Do České Třebové vlakem, lodí a velorexem, související s vynálezy a fenomény tohoto města).

→ strojů. Nejprve to jsou bezmotorové kluzáky, inspirované stroji bratří Wrightů (a kdo ví, zda se snad později Jaroslav Foglar neinspiroval těmito modely pro své Tleskačovo kolo), ale ve dvacátých letech už coby člen Českého aviaického klubu sám navrhuje a staví tzv. aerohelikoptéru poháněnou elektromotory. Na louce v městské části Benátky s ní v neděli 11. listopadu 1928 provádí testovací let, za účasti davů místních obyvatel i filmařů jedné z prvních společností svého druhu v Československu – firmy Elekta. Ti tuto událost, při níž se Formánekův stroj vznesl do výšky 20 metrů a pak zase bezpečně přistál, natáčejí na filmový pás; snímek se sice poté promítá v kinech po celé republice v rámci předfilmových týdeníků, ale do dnešních dob se bohužel nedochoval. O jeho stroj, který byl ve skutečnosti prvním tzv. proměnným letounem s kolmým startem na světě, se tehdy zajímá i letňanský Vojenský letecký ústav. Bohužel zůstává jen u zájmu a v dalším vývoji se nepokračuje, takže jeho vynález, byť funkční a patentovaný, upadá v zapomnění.

Přichází druhá světová válka, kdy se vedle umělecké činnosti věnuje léčitelství a spiritismu, k nimž „přičichl“ již v pruválečných lazaretech. Kromě jiných, tehdy ne úplně obvyklých metod propaguje i myšlenku, že dobré tělesné zdraví se neobejde bez duševní vyrovnanosti.

Toho, čemu staří Řekové říkali kalokagathia a co dnes „objevuje“ celostní medicína. A není jen teoretik, podle svých záznamů dokázal vyléčit z rozličných neduhů řadu lidí nejen v České Třebové, nýbrž po celých východních Čechách. Po válce se však tato léčitelská praxe, stejně ovšem jako jeho status živnostníka, hrubě nesnesla s přísnými ideály socialistického hospodářství a zdravotnictví. Na konci 50. let je dokonce obviněn z podvodného léčení za úplaty a potrestán – naštěstí jen veřejnou důtkou v tisku a rozhlase.

5. dubna 1964 umírá na zápal plic. Pozůstalost věnoval dvěma muzeím – své konstrukční plány a patenty Národnímu technickému v Praze, umělecké předměty a návrhy Městskému muzeu v České Třebové, kde má dnes moderně pojatou, výpravnou expozici.

Nehledejme v tom žádnou souvislost, ale den jeho smrti byla neděle. Také 1. dubna 1888, kdy se František Formánek narodil, byla neděle, dokonce Velikonoční. Je tedy „šťastné nedělníčko“ jako Karl Anton Postl neboli Charles Sealsfield, který byl knězem v konventu křižovníků s červenou hvězdou v Praze (viz str. 78). V konventu, kde o sto let později prováděl František Formánek štukatérskou výzdobu, již můžeme obdivovat dodnes. A oba byli do konce života „zarytí“ svobodní mládenci. ■

1 Rekonstrukce Formánekova pražského ateliéru v expozici Městského muzea Česká Třebová. **2** František Formánek (v zadní řadě první zprava) v dobách první světové války.

3 Dokumentační foto z prací na štukatérské výzdobě konventu křižovníků s červenou hvězdou v Praze v letech 1909 až 1912. **4** Budova Městského muzea Česká Třebová.

5 Formánekův návrh pamětní plakety ke 40. výročí filatelie v České Třebové, pálená hlína (1959).

6 Figurální dekorace Sychrovských vily v českotřebovské ulici Moravská. I tu má „na svědomí“ František Formánek.

Zázračný Neratov a jeho okolí

Severovýchodní Čechy se pyšní sice jen malými, ale o to krásnějšími a zachovalými městy a vesničkami. Stačí však udělat pár kroků, a najednou jako byste se ocitli o stovky kilometrů dále, na území nějakého dystopického Mordoru. Naštěstí se teď některé oblasti kdysi zdevastovaných Sudet mění a stávají se z nich opět živá místa nejen s historickým, ale i ryze současným rozměrem. *Text a foto Pavel Vondráček*

Máme tendenci hledat českou stopu všude možně po světě. Zejména tu pozitivní. A také ji často nalézáme v různých oblastech lidské činnosti, o čemž se dočtete ve většině článků v tomto vydání časopisu. Existuje ovšem ještě jiná pozitivní česká stopa, relativně nová a směřující opačným směrem – dovnitř, zpátky k nám. Do oblastí, z nichž se po druhé světové válce staly kulturní a společenské „brownfields“. Týká se to ponejvíce sociálně vyloučených lokalit v Sudetech, jež postihlo plánované hospodářství či spíše ostentativní nezáměr a zanedbávání. Po roce 1989 se z nich stala naprostá tabula rasa. Zdánlivě prázdný, čistý stůl, na kterém ale i po 40 letech totální devastace zůstaly přece jen drobné zbytky. Sice mnohdy jen ruiny, na nichž se však dalo stavět. Kulturně a duchovně. Nejen otročskou opravou či rekonstrukcí vytvářejících skanzeny, ale naopak budováním nových rozměrů, které žijí dnešní dobou. První takovou nejviditelnější vlašťkou byl na konci devadesátých let klášter Nový dvůr u Teplé, minimalisticky zrekonstruovaný podle návrhu britského architekta Johna Pawsona. Ale již daleko dříve předtím se začalo pomalu rodit jiné dílo, velkolepé ve své kráse a užitečné ve své funkci. V obci Neratov, na kdysi slavném poutním místě v Orlických horách.

NOVÁ DIMENZE VZKŘÍŠENÉHO NERATOVA

Místní sdružení odvozuje prvopočátky své práce od svatořečení Anežky České v listopadu 1989. Tehdy přišel do farnos-

ti v Rokytnici tajně vysvěcený kněz Josef Suchár, pod jehož správou spadal také kostel v Neratově, z něhož v té době trčely k nebi jen rozvaliny zdí. Pro myšlenku jeho obnovy nadchnul dvě mladé rodiny, jež se sem posléze přestěhovaly. S jejich pomocí a za přičinění mnoha dobrovolníků z okolí byl komplex kostela uklizen a pod širým nebem se tu konala první mše již v roce 1991. Postupně se zde začalo vytvářet semknuté společenství a to si vytýklo za cíl pomáhat vrstvám, které tehdy nově ‚vyplouvaly‘ na viditelný povrch postikomunistické společnosti – lidem bez domova, dospívajícím z dětských domovů a tělesně i mentálně postiženým. Vznikly zde chráněné řemeslné dílny a chráněné domovy, statek s chovem krav a ovcí, který zemědělsky udržuje okolní krajinu a lesy. A další zařízení jak pro místní, tak pro návštěvníky fungují nejen v Neratově, kde se díky této činnosti podařilo zrekonstruovat a obnovit mnoho budov ve vsi, čímž se do ní opět vrátil někdejší život, ale též v širším okolí – ve Vrchní Orlici či v Bartošovicích.

KOSTEL S NEBESY, PIVO A BUNKRY

Dominantu Neratova dnes tvoří původně barokní kostel Nanebevzetí Panny Marie, kde se do roku 2006 pořádaly bohoslužby pod širým nebem. Vlastně se zde pořádají dodnes, i když už je celý zrekonstruovaný a má novou střechu – prosklenou. Letos si Neratovské sdružení ‚nadělilo‘ po dlouholeté práci také svůj vlastní pivovar – a pro-

to Dej Bůh štěstí jejich pivu Prorok! V okolí jsou ale vedle nově obydlených vsí a divoké přírody také další pozoruhodné památky, o jejichž obnovu a údržbu se starají nadšenci z blízkého i dalekého okolí. Jejich rozměr je mnohdy daleko větší, brutálnější a zároveň na povrchu méně viditelný, protože jsou z velké části skryty pod zemí. Mluvíme o nedaleké Tvrtzi Hanička a Vojenské pevnosti v Lichkově, někdejších součástí vnějšího pásma předválečného československého opevnění, jejichž jinak nepřístupné prostory jsou otevřeny pro veřejnost právě teď v období letních prázdnin.

info

Jak se tam dostat: Pokud nechcete autem přes Žamberk, jezdí sem i autobusy z vlakového nádraží v Rokytnici v Orlických Horách nebo až z Litomyšle.

Kde bydlet a jíst: V Chatě Neratov (více na www.chataneratov.cz), která poskytuje ubytování a je tu i hospoda / restaurace. Pracují zde lidé z místních chráněných dílen, takže svým pobytem podpoříte smysluplnou náplň života lidí s postižením. **II**

2 Kostel Nanebevzetí Panny Marie z 18. století při pohledu z dálky příliš neprozrazuje, že z jeho vnitřku **1** můžete hledět do hloubi nebes **3** Kousek z 1500 m chodeb a sálů v hloubce až 36 metrů pod povrchem v Tvrtzi Hanička

4 Samostatný pěchotní srub K – S 31 „U besídky“ najdete v Lichkově nedaleko polských hranic **5** Ocelové protitankové zábrany, tzv. rozsocháče, seřazené v místním pleněru **6** Střílna u bunkru vojenského muzea v Lichkově